

Павлов Олександр Іванович

*завідувач кафедри економіки промисловості
Одеської національної академії харчових технологій,
д.е.н., професор*

ПЕРШІ КРОКИ НА ШЛЯХУ ДО РУРАЛІСТИКИ

Двадцятирічна історія Одеського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентіві України – час за історичними мірками незначний, проте він насичений важливими подіями не тільки суспільного, але й особистого значення. Для слухачів та студентів інституту роки навчання в ньому – це не просто певний фрагмент життєвого шляху, а період професійного та творчого зростання, духовного збагачення. Для викладачів робота в інституті – це влас-

не їх життя, значна частина якого пов'язана не тільки з фаховою підготовкою молоді, але й з науковою діяльністю.

Так склалася доля, що мені пощастило провести в стінах інституту сім років як докторант кафедри державного управління і місцевого самоврядування, доцент кафедри філософських та соціально-політичних наук, професор кафедри регіональної політики та публічного адміністрування. Ці роки були насичені плідною науковою працею, наслідком якої став захист у травні 2010 року дисертації на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук. Значну роль у моєму становленні як науковця відіграли усі три директори інституту. Перший – О. П. Якубовський – прийняв на посаду доцента кафедри, яку він на той час очолював, другий з них за ліком – А. М. Пойченко запропонував мені вступити до докторантури, а М. М. Іжа сприяв захисту дисертації та запросив на новостворену кафедру, першим завідувачем якої він був.

Через чотири роки потому маю усі підстави стверджувати, що період праці в ОРІДУ НАДУ став періодом мого злету як вченого. Секрет цього не тільки у власній плідній праці, а й у тій атмосфері доброзичливості, яка панувала у колективі. Дійсно, інститут вигідно вирізняється від інших навчальних закладів камерною атмосферою, запорукою якої є творчий дух, професіональне ставлення до справи та чуйність одне до одного. Більшість викладачів інституту – це не тільки знані фахівці своєї справи, а й люди за плечима яких – значний досвід роботи в органах публічної влади. Все це створює умови для розвитку викладача як особистості, формує ауру високої вимогливості, взаємодопомоги та взаємоповаги. Передусім це стосується аспірантів і докторантів, яким за таких умов залишається тільки одне – успішно завершити свою справу.

Враховуючи, що з двадцяти років існування інституту, більш ніж третина цього часу припадає на роки мого перебування в ньому, цілком доречно вдатися до певних спогадів, міркувань та узагальнень, які проливають світло на історію інституту й будуть корисними для майбутніх поколінь аспірантів, докторантів та викладачів.

По суті йдеться про відкриття завіси дослідницької лабораторії науковця.

Розпочати сповідь доречно з двох подій відстанню майже у шість років, пов'язаних з статтю видатного вітчизняного економіста академіка НААН України В. В. Юрчишина. Перша з них датована листопадом 2004 року. В один із днів тієї осені в кабінеті В. М. Кривцової задзвонив телефон. Телефонував саме В. В. Юрчишин, на той час завідувач відділу Національного наукового центру «Інститут аграрної економіки» (ННЦ «ІАЕ»), який просив надіслати йому ксерокопію статті докторанта О. І. Павлова. «Сільські території: структура та функціональне призначення», яка була надрукована у збірнику наукових праць ОРІДУ НАДУ «Актуальні проблеми державного управління». Про це я дізнався того ж дня від В. М. Кривцової, яка, так само як і автор статті, з радістю сприйняла таке незвичне прохання. За вироком долі, у травні 2010 року академік В. В. Юрчишин у своєму відгуку як офіційний опонент на дисертаційне дослідження здобувача наукового ступеня доктора економічних наук О. І. Павлова [1], зазначив, що дисертанту «...на-

**СПЕЦВИПУСК ДО 20-РІЧЧЯ ОРІДУ НАДУ
ПРИ ПРЕЗИДЕНТІВІ УКРАЇНИ**

лежить ні з ким неподільний пріоритет у формуванні в Україні нової гілки аграрно-економічних знань найвищих – суспільно-політичного і суспільно-соціально-економічного рівнів».

Вже 2005 року я отримав запрошення прийняти участь у роботі Сьомих річних зборів Всеукраїнського конгресу вчених економістів-аграрників, на яких розглядалися соціально-економічні проблеми розвитку українського села і сільських територій. Саме цього часу й відбулося моє знайомство з В. В. Юрчишиним, яке переросло у творче спілкування науковців, що перебувають «на одній хвилі».

Через десять років потому я з радістю відгукнувся на пропозицію керівництва Державної установи «Інститут економіки та прогнозування НАН України», де зараз працює Володимир Володимирович, надіслати статтю про наукові здобутки В. В. Юрчишина, яка увійшла до наукового видання [2], присвяченого 90-річчю академіка.

Крім академіка В. В. Юрчишина у моєму становленні як аграрного економіста ключову роль відіграли академік НААН України П. Т. Саблук (до 2012 року – директор ННЦ «ІАЕ») та мій науковий консультант на момент захисту дисертації – член-кореспондент НААН України І. Г. Кириленко (народний депутат Верховної Ради України).

Значно збагатило моє наукове світосприйняття на засадах міждисциплінарності спілкування з науковим консультантом під час навчання у докторантурі, відомим географом, професором О. Г. Топчієвим, який долучив мене до соціально-географічних досліджень. Під час роботи над дисертаційною роботою він весь час нагадував про важливість наукового аналізу, який ґрунтується на поєднанні теоретичних та методологічних засад географії, економіки, історії, філософії та науки з державного управління. Водночас Олександр Григорович дивувався тому, що його докторант швидко робить в цьому напрямі правильні кроки.

Мабуть, цьому є своє пояснення. По-перше, доля весь час ставила мене в ситуацію вибору в умовах життєвих викликів. А це потребувало адекватного відгуку. По-друге, цьому сприяла базова історична освіта. Через роки вдалося переконатися у правдивості вислову сучасного представника французької школи «Анналів» М. Емара про те, що історія – це не все, але все є історією. По-третє, на моїх наукових надбаннях позначилося захоплення соціальною філософією, філософією історії та філософією життя. Більш того, три останніх роки навчання на історичному факультеті Одеського державного університету імені І. І. Мечникова були відзначені спеціалізацією на кафедрі марксистсько-ленінської філософії, хоча тема моєї дипломної роботи «Системний підхід та його використання в історичних дослідженнях» ґрунтувалася, висловлюючись сучасною мовою, на цивілізаційному, а не формаційному підході.

Вірогідно, що саме з перелічених причин, починаючи з другого року навчання в докторантурі, мені довелося вагатися між вибором спеціальності дисертаційної роботи. З одного боку, враховуючи профіль навчального закладу, необхідно було дотримуватися певних формальностей, а з іншого, сільсько-територіальна тематика орієнтувала на аграрну галузь економічної науки. Проте, життя багатше, й сталося як сталося.

Насправді, будь-яке дисертаційне дослідження вищої проби (в Європі, як відомо, заміщається одна дисертація) відбувається на міжнауковому стику, про що свідчить й тематика моїх публікацій. Значна кількість з них пов'язана з управлінським аспектом, тому друкувалися вони переважно у виданнях системи НАДУ.

Найбільш плідотворний період моєї творчої діяльності припадає саме на період роботи в ОРІДУ. Частково це пояснюється передзахистним періодом, який об'єктивно вимагав більш динамічних темпів видання наукових праць.

Недарма за 7 років роботи в ОРІДУ мною було опубліковано три монографії [3–5], два навчальних посібника з грифом МОН [6–7], 83 наукових статті та 40 тез доповідей науково-практичних конференцій, кількість цитування яких перевищує цифру 200.

Чільне місце серед наукових публікацій посідають монографії. У першій з них (2006) було проаналізовано процес історичної трансформації парадигми управління сільськими територіями України, простежено світоглядні, теоретичні та методологічні засади розвитку цих соціально-просторових утворень, залежність їх функцій від ресурсного потенціалу, зміну управлінської парадигми на переломних історичних етапах, обґрунтовано концепцію сільського розвитку, запропоновано системний підхід до дослідження управлінських відносин, визначено моделі управління сільськими територіями, адекватні їх різновидам, типам і рівням.

У монографії «Сільський розвиток в Україні: теорія, практика, політика, управління» (2008) сільський розвиток розглядається як об'єктивний суспільний процес, що відбувається в межах сільської територіальної підсистеми суспільства, проаналізовано його динаміку, яка залежить від функціональності сільських територій, обґрунтовано концептуальні основи, сутність і пріоритетні напрями політики сільського розвитку, її рівні та суб'єкти політичного впливу.

У третій монографії «Сільські території України: функціонально-управлінська модель» (2009) розглянуто природні та соціально-економічні умови функціонування сільських територій, обґрунтовано функціонально-управлінські моделі типово сільських (аграрних) територій, перехідних, «змішаних» територій (сільські урбанізовані зони й ареали та «аграрні міста»), територій зі спеціальним режимом функціонування (оздоровчо-рекреаційні, гірські та прикордонні території).

Вже у 2015 році вийшла друком нова монографія [8], в якій розкрито теоретичні та методологічні основи класифікації сільських територій, охарактеризовано тенденції, стратегічні напрями та політика інтегрованого розвитку цих природних і соціально-просторових утворень.

Усі ці напрацювання заклали підвалини руралістики – нової міждисциплінарної наукової галузі.

Дослідницьким полем руралістики (від англ. rural – сільський) є сільський простір та сільські території (об'єкти сільського розвитку).

Руралістика виникла внаслідок системного дослідження такого складного за своєю структурою та функціями природного і соціально-просторового утворення як сільські території. Вона об'єднує усі наукові напрями, що вивчають ті чи інші складові сільської територіальної підсистеми суспільства.

Руральність або «сільськість» як соціальне явище і суспільний процес розглядається нами поза формаційним контекстом, тобто не позиціонується як натурально-патріархальний чи аграрно-дрібнотоварний господарський уклад. Руральність – це спосіб світосприйняття та життя українських громадян, що перебувають на сільських територіях. Об'єкт дослідження – сільські території постають як агроecosистема, економічний простір, соціальне середовище та ментальний образ. Завдяки розвитку та функціонуванню сільських територій забезпечується продовольча безпека країни, підтримується баланс між природою, господарством і суспільством, створюються умови для збереження селянства як носія національної ідентичності та державності, здійснюється соціальний контроль майже над 80 % території України. З огляду на це, все, що відбувається на сільських територіях заслуговує спеціального наукового вивчення.

Руралістика як наукова галузь ґрунтується на вагомих теоретичних та методологічних засадах: фундаментальних положеннях цивілізаційних та світ-системної теорій, фізичної економії, соціоекономіки, концепції сталого розвитку, сучасних досягненнях економічної, історичної, географічної, правової, соціологічної, філософської наук, етнології, культурології, теорії державного управління та їх методичному арсеналі.

Дослідницьке поле руралістики, об'єктом вивчення якої є сільські території, як складна полікомпонентна структура має полімасштабний характер.

До глобального рівня дослідницького поля руралістики слід віднести питання про основи природного, духовного, господарського буття сільського соціуму, місце та перспективи рурального напрямку розвитку в сучасному світі, роль сільськогосподарської праці у розв'язанні глобальних проблем тощо.

До національного рівня належить проблематика, яка торкається усієї сукупності взаємозв'язків та взаємовідносин сільської територіальної підсистеми суспільства з відповідною міською підсистемою.

Третій, власне руральний, або рустикальний (від лат. rusticus – сільський) рівень охоплює коло питань, що розкривають специфіку сільського буття у всіх його проявах: від руральних засад природного та соціокультурного простору сільських територій до їх ментального образу. Пріоритетними серед них є питання землеволодіння та землекористування, ефективного використання інтегрального потенціалу сільських територій, розвитку сільської економіки, створення належних умов для життєдіяльності на селі. Проте, першочерговим серед них є питання, на яке поки що наука не дала аргументованої відповіді, а саме – що необхідно зробити, щоб життя на сільських територіях стало в радість тим, хто там народжується.

Усі перелічені рівні дослідницького поля руралістики стосуються об'єкту сільського розвитку загалом.

Водночас сільські території ідентифікуються нами як певна система, що складається з:

- загальнодержавного, регіонального, районного та базового рівнів, які співвідносяться між собою за принципом «матрешки»;
- з певних різновидів (типово сільські або аграрні території; перехідні, «змішані» території – сільські урбанізовані зони й ареали та «аграрні міста»; території зі спеціальним режимом функціонування – оздоровчо-рекреаційні, гірські, прикордонні);
- типів, що різняться між собою за певними ознаками (ступенем ресурсозабезпеченості, видом та режимом використання території, ступенем соціально-економічного розвитку, значенням функцій, етнічною ознакою, складністю тощо).

Тому чи іншому рівню, різновиду, типу сільських територій адекватний певний перелік проблемних питань, що складають їх дослідницьке поле.

Звісно, що при здійсненні наукових досліджень в межах руралістики, як міждисциплінарної наукової галузі, кожна наука, представники наукових напрямів та шкіл використовують власний дослідницький інструментарій. Водночас в умовах розширення предметного поля дослідження руралістики, відбувається взаємозбагачення методик дослідження, застосовується науковий апарат суміжних наук.

У такий самий спосіб здійснюється удосконалення теоретичних та методологічних засад руралістики, завдяки чому відбуватиметься поступове розв'язання актуальних теоретичних та практичних завдань цієї міждисциплінарної галузі.

Своїм успіхам на науковій ниві я багато в чому завдячую психологічному клімату, який панував на кафедрі державного управління і місцевого самоврядування. Це було вперше і сподіваюся не в останнє в моєму житті.

Часто в думках я шукаю відповідь на питання, які чинники сприяли пануванню саме такої атмосфери. З одного боку, завідувач кафедри П. І. Надолішний – сноб й «службист» високого ґатунку. З іншого боку, він – людина тонка, вихована, толерантна. Такі натури, як правило, не керують, а спрямовують і не заважають розвиватися індивідуальностям. А таких було на кафедрі багато, не схожих одна на одну. Іронічний і мудрий М. С. Оганісян, іскрометна Т. М. Безверхнюк, аналітичний С. Є. Саханенко, креативний А. С. Крупнік, цілеспрямована Л. Л. Приходченко, розумна Н. В. Піроженко, під стать яким були й інші члени колективу.

Ключову роль у моєму подальшому перебуванні в інституті після закінчення докторантури відіграв професор О. П. Якубовський – людина з якою пов'язана уся історія ОРІДУ. До моєї роботи на кафедрі, яку очолює Олексій Петрович, у мене склалося дещо викривлене уявлення про нього як про людину, висловлюючись мовою відомого героя, «суху». З часом я осягнув феномен «закритості» О. П. Якубовського. Щоб його зрозуміти, треба заслужити право бути «допущеним» до його внутрішнього світу. Таких правильних людей на моєму життєвому шляху зустрічалися лічені одиниці.

Усі ці роки пліч-о-пліч я працював із доцентом П. С. Кривоцюком, своїм однокурсником, без якого не обходиться в інституті жодна справа. Чимало сил та часу він доклав і до моїх наукових надбань, іноді не цураючись й технічної роботи.

Не можна обійти увагою й співучасть у моїх наукових успіхах працівників бібліотеки, інших підрозділів.

У рік 20-річного ювілею інституту бажаю співробітникам, викладачам, слухачам і студентам творчого натхнення, успіхів, благополуччя та миру.

Література.

1. Павлов О. І. Управління соціально-економічним розвитком сільських територій України: дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – «економіка та управління національним господарством»: Рукопис / О. І. Павлов. – Одеса : ННЦ «ІАЕ», 2010. – 456 с.
2. Павлов О. І. Історико-соціально-економічні надбання академіка В. В. Юрчишина як наукова основа відродження українського села і селянства / О. І. Павлов // Селянський син: дух і справа академіка Володимира Юрчишина / за ред. чл.-кор. НАН України О.М. Бородіної. – К.: ДУ «Ін-т економіки та прогнозування НАН України», 2015. – С. 198–208.
3. Павлов О. І. Сільські території України: історична трансформація парадигми управління: монографія / О. І. Павлов. – Одеса: Астропринт, 2006. – 360 с.
4. Павлов О. І. Сільський розвиток в Україні: теорія, практика, політика, управління: монографія / О. І. Павлов. – Одеса Астропринт, 2008. – 208 с.
5. Павлов О. І. Сільські території України: функціонально-управлінська модель: монографія / О. І. Павлов. – Одеса, Астропринт, 2009. – 344 с.
6. Павлов О. І. Тенденції розвитку цивілізацій у контексті глобалізації: навч. посібник. – 2-ге видання / О. І. Павлов. – Одеса: Астропринт, 2011. – 288 с.
7. Павлов О. І. Основи інформаційно-аналітичної діяльності: навч. посібник / О. І. Павлов. – Одеса: Астропринт, 2011. – 240 с.
8. Павлов А. І. Ідентифікація і класифікація сільських територій: теорія, методологія, практика: монографія / А. І. Павлов. – Одеса: Астропринт, 2015. – 344 с.